

MIRTSE ZSUZSA
**„Csak bolygok, mint
 megszélhűdt ember”**

A sorok mögül egy férfi szavai szólnak hozzám több száz év távlatából, s én zavarban vagyok, holott nem nekem címezte a sorait, hanem egy XVI. században élt hölgynek. Az évszázadok hártáján keresztül nézek bele most ebbe a különös vallomásba, a sebek versébe. Mégis, e kitérkezés túl őszintének és pőrének tűnik ahhoz, hogy gyanakvásomat fel ne keltse. Hiszen aki ennyire magabiztos kézzel irányítja az érzelmeimet, aki a költői fegyvertár minden kellékét csatarendbe állítva akar (és képes is) hatni a lélekre, attól tanácsos óvatosan fogadni az önsajnálattásban sem szűkölködő, ám mégis hegyikristályként fénylő „vallomást”. És vajon lehet-e ezt a verset önmagában olvasni, hermetikusan elzárva írójának ellentmondásokkal terhes életútjától?

A sorok közül Balassi egy kegyvesztett, szélütötten bolyongó férfi képét rajzolja ki, aki a szerelem szolgájaként és napszámosaként hánykolódik lélekhajóján a szenvedély tengerörvényei között. Mintha már kikötőt sem keresne, egyetlen fároszként a Szépség ideája világít neki; a szépségé, amely mögött felsejlik az isteni. Szemében a földi szép így szentül meg.

Tudjuk, hogy a hiány is teremtő erővel bír. A testiség megtartó erejének a hiánya, úgy tűnik, Balassi esetében nem elvékonyítja az érzelmek kárpitját (hosszútávon persze elfakulhat e kárpit színe, de a vágyak hálójában vergődő ember nem foglalkozik a hosszú távokkal), inkább megerősíti azt különös, áttetsző fonalaival. „Mely csuda gyötrelem ez” – teszi fel a kérdést, miközben a rácsodálkozás varázsgömbjét forgatja ujjai között, hiszen e bűvös erővel bíró szenvedély valóban csudálatos képeket hív belőle elő. E képek nem az áhított nőkről szólnak, de általuk keletkeznek, ahányszor csak a szenvedély elkapja őt, tehát gyakorlatilag folyamatosan. A szépség rabságában vergődő férfi segélykiáltását halljuk, képekben lepárlott félelmét az elutasítástól – ugyanakkor a feloldódástól, az én teljes elvesztésétől, a felőrödésétől is talán.

E két írás az Úr 2013. esztendejében, Balassi Bálint születésének napjára, tiszteletére íródott, ki a jó bor, a szép nők és egyéb világi vigasságok mellett hazájáról és Istenéről soha nem feledkezett meg. „Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó, / Tisztességes legyen csak óram utolsó. / Akár farkas, akár emésszen meg holló, / Mindenütt fejtül ég, az föld lészen alsó.”

Három kép, háromszor hat sor, majd még kétszer három – Balassi mindössze ennyi kesergő-búslakodó, kicsi építőkockából rakja fel e verstemplomot. Pazar költői képek és hasonlatok sorát szórja a hölgy lába elé. A szolgálta szerepébe bújik – mert Balassi Bálint a szerelemben is feudális hierarchiában tud csak gondolkodni. Csordultig van önmagával, farkas-étvágya van húsra, életre, a sovány bőjtöt rosszul viseli. Saját érzéseinek krónikása, figyelme saját magára, (vélt vagy valós) gyötrelmeinek aprólékos bemutatására irányul. Így szenvedését akár szenvedésnek is gondolhatnánk; hogy talán nem is viviszekció mindez, csak mimézise annak. Itt minden róla szól és érte. Érzelmeket korbácsol fel, a szánelmektetés világos szándékával, versszakról versszakra húzza szorosabbra a hálót a zsákmány fölött, abban a reményben, hogy a szolgálta köntöse mögött megbúvó vadászként bekeríthesse a nemes vadat. A zsákmányszerzés, a „szerelem” forgatókönyve az évszázadok alatt nem sokat változott. A becserkészés mindig is kulcsfogalom volt. De vajon szolgálta-e a versbéli én az eszményített, de másodlagosan, szinte csak ürügyként megjelenő nő mellett? Kétlem.

Az Ideál utáni sóvárgás, az, hogy a kiválasztott földi asszonyokban Balassi istennői karakterjegyeket keresett és vélt felfedezni, azt jelzi, hogy számára a szépség nem pusztán a földi vágyak célpontja, hanem az isteni lényeg földi kifejeződése: az ideális az érzéken keresztül válik megtapasztalhatóvá a számára. A test kapuján való átlépés utat, hidat, összekötő kapcsot jelent a magasabb rendű felé. A lovagi szerelem logikája szerint a viszonzatlan szerelem legnagyobb jutalma maga a szolgálta, ugyanakkor paradoxonja az, hogy minél viszonzatlanabb a szerelem, annál hitelesebbnek gondolják azt, annál inkább analógiája az Úrral való kapcsolatnak. A visszhangtalan, visszajelzések nélküli szerelem viszont nem vezet az önmegismerés magasabb fokára, hiszen nincs tükör, amelyben magunkat megláthatjuk.

A távolság üveggolyójában Balassi esetében nem lecsendesül, hanem emésztő tűzzé válik az emlékezés. Egyik visszatérő motívuma a saját testéből gyűjtött máglya, a saját testében gyúló tűz („...belől égek, mint tűzben száraz kender”), a tűzáldozat, amelyet az istennői karakterű nő előtt felmutat. Az ember az ép almát keresi, nem a hibásat, a szépség ejti rabul, s csak igen komoly, tudatos munka után látja meg a kevésbé szépben is a jót, amikor a szépség már nem vakítja el a szemét. A szépségben meg-

látni az istenit, az isteni szépség, a *visio beatifica* a szem adománya. A test szépségét sérülésmentesen nem szemlélhetjük, mert mindig benne van az éppeni, a törekeny, a múltékony. Látványa a romlás nyomasztó érzését hordozza magában. A szerelem többarcú: a nemes, tiszta, égi vágy jelképe Venus Urania (Égi Vénusz), az ő földi mása a hús megvonásával kínozza a férfit, Venus Vulgaris pedig az érzékiség, az alacsonyabb rendű, testi kapcsolattal és földi vágyal átázott szerelem megtestesítője. A trubadúrlíra Venus Uraniát tartja eszményinek. Célia neve égi nőt jelent, a kék szín kapcsolható hozzá.

Az eszményített nő akár felcserélhető is, hiszen egyetlen dolgot tudunk meg róla: hogy szép (igaz, e szépség világmozgató erővel bíró vizuális jel), több szót Balassi nem fecsérel rá. „Siralom patakja az kereket hajtja, / kin liszté léting töret.” Porrá, liszté válni, liszté léting törödni... E képek akkor is hatnak, ha van bennünk némi kétely e lobogás hitelességét illetően, sőt, még az is megfordulhat a fejünkben, hogy Balassi a szerelem szót a vágy szinonimájaként használja.

Balassinak általában is volt baja a szerelem (és a hűség) megélésével: mintha érzelmi csatatéren lenne mindig. Dühös, bosszús, ha hiába könyörög kegyekért – s könnyen túllép rajtuk, ha megkapja őket. „Mely kedves sáskának az harmat, úgy nekik is könyvünk, / Sok bűnkel, fáradságunkkal tülek mi csak kint érdemlünk.”

E szenvedéstörténet rendezője Balassi: ő osztja ki a szerepeket, az ő szemszögéből láthatunk csak mindent. A szép „molnárné” maga Célia, a költő a gabona, a malomkereket pedig a siralom patakjának vize hajtja. Ropognak, pattognak a szavak, mint a száraz fa a tűzön, a sorok zeneisége, atmoszférateremtő hatása rendkívül erős. A búzáat őrlő malom, a harangnyelvet körülölelő „kehely” a női test szimbólumai lehetnének, itt mégis a férfilelek válik haranggá, a lélek harangjává, mely jelzi a veszélyt: a szenvedély pusztító erejének veszélyét. Az első és a harmadik versszak között látszólag ellentét feszül, de csak látszólag, hiszen csak a test sérülhet, azt lehet bedarálni, megtörni. A női szépség fénylénységű, de a fény maga nem árthat a kristálynak, hiába égeti. Vagyis a nő elérhetetlen szépsége önmagában kínozhatja ugyan a férfi lelkét, legbelső lényegét, de nem okozhat benne maradandó, kiheverhetetlen kárt. „Mint egy kristálykövet soha el nem törhet, / noha éget, verőfén”.

Megosztó személyisége, túlfűtöttsége és szélsőséges megnyilvánulásokra való hajlama, pörökkel és

vétkekkel kikövezett lélekútja miatt a költőnek sok haragosa lehetett. Sokszor érezhette, hogy a földi jog és erkölcs „kiköpi a szájából”, bűnbocsánatért hát nem földi bírak előtt könyörög. És amikor Istenéhez szól, akkor érezzük, hogy megáll a levegő, hogy most drámaian őszinte. Földi vétkei között talán egyedül az Úrnak és hazájának hűséges szolgálója mindvégig.

Balassi a földi javakhoz, az anyagi biztonsághoz, az élet számára fontos alappilléreihez is ragaszkodik: legyen jó bor, vagyon, „jogos juss” és becsület, amelyekből ne forgassák ki őt. „Kell immár énnekem csak jó ló, hamar agár, / Ifjak társasága, éles szablya, jó madár, / Vitézek közt ülvén kedvem ellen sincsen / Jó borral teli pohár.” És persze legyenek nők, asszonyok, lányok, fehérszemélyek.

Az a vissza-visszatérő számadás, önleltározási kényszer, amely Balassi líráját végigkíséri, szerelmes verseiben is megmutatja magát: „Lettovább Juliát, s lettinkább Celiát ez ideig szerettem, / Attól keservesen s ettől szerelmesen vígan immár búcsút vettem”. Az otthontalanság érzése elől egyik karból a másikba menekül, női karok indáiba kapaszkodik, mintha a megváltást, a kegyelmi állapotot – deszakralizált változatában – a viszonzott testi szerelemben élhetné csak meg. S Célia alkalmas volt ennek megadására: „Mert megkegyelmezett, s minden jót végzett Celia énfelülem.” Igaz, a megtagadására is. Úgy tűnik, mégsem az üdvösség megtisztító érzését hozza ez Balassinak, csak a felejtés illúzióját.

A vers zárókövében, a szenvedés kicsi ablakaiban felfénylik a tavasz képe, hiszen e földi életben a szenvedés, a lélek tele átmeneti állapot, az egyetemes körforgásban a sötétet világos követi, és egyszer valahol mindig felsüt a nap. A sebek verse lassan, titkosan szövődik át a remény sugárfonalaival.

Sokszor gondolkodtam azon, hogy ha fiúnak születtem volna, Balassi Bálintot, a regényekbe illő lovagot példaképül választottam-e volna. Vonzott, izgatott a személyisége, a merészsége, hazard jelleme, hiszen kalandorlovag volt, s az milyen izgalmas is! Imponált, hogy „az jó hírért-névért s az szép tisztességért” indult az utolsó csatájába, tetszett, ahogy körbefonja verskoszorúival az áhított hölgyeket; nem tetszett, hogy sok mindent tett érdekből, hogy, azt hiszem, nem tudtam volna megbízni benne soha. És hiába forgattam ideoda a kaleidoszkópomat, a sorai közül kisejlő, színes személyiségcserepek nem álltak össze egységes képpé. Talán éppen ez a titokzatosság, ellentmondások sorozata az, ami miatt ma is érdekel.